

Максим МЕЛЬНИЧЕНКО,
перший заступник прокурора
Подільського району міста Києва, радник юстиції,
аспірант Національної академії прокуратури України

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ПОРЯДКУ ОДЕРЖАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Ключові слова: порядок одержання доказів; показання; висновок експерта; переклад; примушування; кримінальне провадження.

Відповідно до Кримінального процесуального кодексу України (КПК України) процесуальними джерелами доказів є показання та висновок експерта. Як і будь-які інші докази, вони повинні бути належними та допустимими. Належними є докази, які прямо чи опосередковано підтверджують наявність або відсутність обставин, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні, та інших обставин, які мають значення для кримінального провадження, а також достовірність чи недостовірність, можливість чи неможливість використання інших доказів (ч. 1 ст. 85 КПК України). Доказ визнається допустимим, якщо його отримано в порядку, встановленому цим Кодексом (ч. 1 ст. 86 КПК України). Якщо докази були належними та допустимими, то це дає можливість встановити наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження, а також прийняти відповідне процесуальне рішення. Визначення у КПК України порядку одержання доказів сприяє досягненню мети кримінального провадження (ч. 1 ст. 2 КПК України).

У теорії кримінального права проблемі кримінально-правової характеристики злочинів проти порядку одержання доказів присвячували наукові праці М.І. Бажанов, О.О. Вакулик, А.В. Галахова, О.С. Горелик, І.В. Дворянсков, С.А. Денисов, Л.А. Дорош, О.О. Кваша, В.В. Кончаковська, Я.М. Кульберг, Л.В. Лобанова, В.І. Осадчий, О.Ю. Хлопцева, О.І. Чучаєв, Н.М. Ярмиш та інші. Однак відповідні дослідження не мали комплексного характеру та не висвітлювали проблему поняття і системи злочинів проти порядку одержання доказів у кримінальному провадженні.

Метою цієї статті є теоретичне узагальнення істотних ознак та визначення поняття «злочини

проти порядку одержання доказів у кримінальному провадженні», а також визначення та загальна характеристика тих суспільно небезпечних діянь, які належать до цієї групи злочинів.

Відповідно до мети завданнями нашого дослідження є: 1) виокремлення істотних ознак поняття «злочини проти порядку одержання доказів у кримінальному провадженні»; 2) формулювання доктринальної дефініції цього поняття; 3) виявлення тих злочинів проти правосуддя, які посягають на порядок одержання доказів у кримінальному провадженні.

Визначення змісту будь-яких видів злочинів займає проміжне місце між загальною дефініцією поняття «злочин» (ст. 11 Кримінального кодексу України (КК України)) та визначеннями понять конкретних злочинів. З одного боку, така дефініція має містити ознаки загального поняття злочину, передбаченого ст. 11 КК України, а з другого – узагальнювати ознаки окремих злочинів, сукупність яких утворює певний вид злочинів.

Згідно з ч. 1 ст. 11 КК України злочином є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину. Першою ознакою названа протиправність, що «як формальна ознака злочину означає обов'язкову передбаченість його в кримінальному законі» [1, 76]. Визначаючи поняття «злочини проти порядку одержання доказів у кримінальному провадженні», доцільно насамперед зазначити, в яких статтях Особливої частини КК України встановлена відповідальність за них. Про посягання на порядок одержання доказів у кримінальному провадженні йдеться у Розділі XVIII Особливої частини КК України «Злочини проти правосуддя».

У теорії кримінального права України приділяється достатня увага питанням визначення ро-

дового об'єкта цих злочинів [2, 10; 3, 473; 4, 381; 5, 65–70]. Погоджуємося з «широким» або кримінально-правовим розумінням поняття «правосуддя», яке виокремила І.М. Черних [6, 7]. Воно охоплює діяльність не лише суду, а й правоохоронних органів та осіб, які сприяють його здійсненню. Вважаємо, що не варто змінювати назву Розділу XVIII Особливої частини КК України, як це пропонується у теорії кримінального права [3, 477; 4, 69; 7, 25]. Адже насамперед вона є звичною як для юристів, так і для пересічних громадян. Ні в кого не виникає сумніву з приводу того, де відшукати статтю, в якій передбачається відповідальність, наприклад, за примушування давати показання. Окрім цього, правосуддя немислиме без діяльності правоохоронних органів та інших осіб, в сукупності вони становлять єдине ціле. Тому, на нашу думку, назву Розділу XVIII Особливої частини КК України має бути збережено у чинній редакції.

Усі злочини, які вміщені в цій структурній частині Кодексу, в теорії кримінального права поділяються на певні види з урахуванням як видового, так і безпосереднього об'єкта злочинів. Це питання висвітлено достатньо [8, 237–246; 9, 8–10; 10, 708–709] і окремо зупиняться на ньому не будемо. Лише зазначимо, що деякі науковці серед злочинів проти правосуддя залежно від видового об'єкта виділяють ті, що порушують процесуальний порядок одержання доказів [10, 709] або посягають на відносини, що забезпечують одержання достовірних доказів та істинних висновків у справі [9, 67]. Повністю підтримуємо такий підхід, однак вважаємо за доцільне скоригувати назву цієї групи злочинів.

Виокремлення з-поміж усіх злочинів проти правосуддя тих, що посягають на порядок одержання доказів, надзвичайно важливе. Адже від того, наскільки додержано цей порядок, буде залежати досягнення мети правосуддя, а отже, прав та свобод людини і громадянина.

Не можемо повністю погодитися з назвами цієї групи злочинів, які запропонували науковці. Так, С.С. Мірошніченко пропонує їх називати злочинами проти процесуального порядку одержання доказів [8, 239], що значно звучує цю групу злочинів. Зокрема, порядок одержання такого доказу, як показання, не обмежується лише відповідними процесуальними вимогами, тобто процесуальним порядком.

У кримінальному процесі та криміналістиці виділяється тактика допиту як сукупність прийо-

мів практичного його проведення. Тактичні прийоми, не закріплені у законі, слідчий використовує на свій розсуд, з огляду на конкретну слідчу ситуацію та обставини кримінального провадження. Вони не мають для нього обов'язкового значення та не призводять до процесуальних наслідків [11, 56].

Тобто тактичні прийоми допиту процесуально не передбачені. Вони лише повинні відповідати загальним вимогам про допустимість будь-яких тактичних прийомів проведення слідчих дій. Передбачення у назві цієї групи злочинів процесуального порядку одержання доказів може призвести до неправильного висновку про те, що вчинити їх може лише особа, яка забезпечує такий порядок, – слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суддя. Зазначимо, що у разі порушення процесуального порядку допиту ці особи притягаються до відповідальності за «... вчинення дисциплінарного проступку або злочину, передбаченого ст. 364 КК України» [9, 69].

Автори навчального посібника «Злочини проти правосуддя» пропонують таку назву: «Злочини, які посягають на відносини, що забезпечують одержання достовірних доказів та істинних висновків у справі» [9, 67]. Вважаємо, що вона занадто громіздка. По-перше, зайвою є вказівка на достовірність доказів. Адже законодавець у КПК України зазначає, що докази повинні бути ще й належними (ст. 85). По-друге, істинність висновків, на нашу думку, охоплюється порядком одержання доказів, оскільки висновки, про які йдеться (очевидно, маються на увазі висновки експерта), відповідно до ч. 2 ст. 84 КПК України є процесуальними джерелами доказів.

Тому таку групу злочинів доцільно назвати «злочини проти порядку одержання доказів у кримінальному провадженні». До них належать: примушування давати показання (ст. 373), завідомо неправдиве повідомлення про вчинення злочину (ст. 383), завідомо неправдиве показання (ст. 384), відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків (ст. 385) та перешкодження з'явленню свідка, потерпілого, експерта, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку (ст. 386).

З-поміж усіх перелічених злочинів особливе місце належить тим, що скоєні внаслідок порушення порядку одержання доказів у кримінальному провадженні. Адже воно здійснюється щодо найбільш небезпечних правопорушень – кри-

мінальних злочинів та кримінальних проступків. А тому серед злочинів проти порядку одержання доказів будемо виокремлювати злочини проти порядку одержання доказів у кримінальному провадженні, яким є досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність (п. 10 ч. 1 ст. 3 КПК України). У свою чергу, досудове розслідування охоплює дізнання (форму досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування кримінальних проступків) та досудове слідство (форму досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування злочинів) (пункти 4, 6 ч. 1 ст. 3 КПК України).

Показання, тобто відомості, які надаються в усній або письмовій формі під час допиту підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом щодо відомих їм обставин у кримінальному провадженні, що мають значення для цього кримінального провадження (ч. 2 ст. 95 КПК України), належать до найбільш поширених процесуальних джерел доказів. КПК України передбачено, що єдиним способом одержання показань є допит, процесуальний порядок проведення якого регламентується залежно від стадії кримінального провадження: на досудовому розслідуванні – статтями 223–228, 232 КПК України Глави 20 Розділу III КПК України; під час судового розгляду (судового провадження у суді першої інстанції) – статтями 351–354, 356 Глави 28 Розділу IV КПК України.

Як було зазначено вище, порядок одержання доказів може порушуватися не лише особами, які покликані його забезпечувати відповідно до вимог КПК України, а й іншими учасниками кримінального провадження, які зобов'язані дотримуватися відповідних законодавчих процедур одержання доказів та залучені до проведення слідчих (розшукових) дій у порядку, передбаченому КПК України. Відповідне твердження ґрунтується і на семантичному значенні слова «одержувати», яке входить у назву цієї групи злочинів: «1) брати, приймати те, що надсилається, надається, вручається; 2) здобувати, діставати що-небудь певними зусиллями, якимись діями» [12]. Тобто давання та одержання чогось є взаємопов'язаними діями.

Отже, порядок одержання доказів порушується й іншими учасниками кримінального провадження, які надають або сприяють наданню доказів. Такими особами є свідок, потерпілий, експерт та перекладач. Свідок зобов'язаний давати прав-

диві показання під час досудового розслідування та судового розгляду (п. 2 ч. 2 ст. 66 КПК України). У випадку невиконання цього обов'язку він притягається до кримінальної відповідальності за завідомо неправдиве показання під час провадження досудового розслідування або у суді (ст. 386 КК України). Окрім цього, свідок може підлягати кримінальній відповідальності за відмову від давання показань у суді або під час провадження досудового розслідування (ст. 387 КК України).

Потерпілому перед початком допиту попереджають про кримінальну відповідальність за давання завідомо неправдивих показань (ч. 3 ст. 224 КПК України). Хоча серед обов'язків потерпілого, наведених у ст. 57 КПК України, не знаходимо зобов'язаності давати правдиві показання. Вважаємо це не доліком законодавчої регламентації правового статусу потерпілого у кримінальному провадженні, що потребує коригування у процесі вдосконалення КПК України. Потерпілий притягається до кримінальної відповідальності за завідомо неправдиве показання під час провадження досудового розслідування або у суді (ст. 386 КК України).

Висновок експерта – це докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи (ч. 1 ст. 101 КПК України). Як і показання, висновок експерта є процесуальним джерелом доказів у кримінальному провадженні. Цей доказ містить такі компоненти: спеціальний – необхідність застосування спеціальних знань у формі дослідження; правовий – наявність процесуальної форми призначення та проведення експертизи; цільовий – отримання нових даних у провадженні у формі висновку експерта [13, 255]. У ч. 2 п. 5 ст. 69 КПК України передбачено, що експерт зобов'язаний прибути до слідчого, прокурора, суду і дати відповіді на запитання під час допиту. У ст. 70 КПК України закріплено, що експерт несе відповідальність, встановлену законом, за завідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання покладених обов'язків у суді. Кримінальна відповідальність передбачена за завідомо неправдивий висновок експерта під час провадження досудового розслідування або у суді (ст. 384 КК України) та за відмову експерта без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків у суді або під час провадження досудового розслідування (ст. 385 КК України).

Перекладач, хоча і не є безпосереднім учасником одержання доказів, сприяє цьому, оскільки він залучається сторонами кримінального провадження або слідчим суддею чи судом у разі необхідності перекладу пояснень, показань або документів (ч. 1 ст. 68 КПК України). Одним із обов'язків перекладача є здійснення повного і правильного перекладу (п. 3 ч. 3 ст. 68 КПК України). За завідомо неправильний переклад, зроблений перекладачем під час провадження досудового розслідування або в суді, настає кримінальна відповідальність за ст. 384 КК України. У ч. 5 ст. 68 КПК України передбачено, що перекладач за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків несе відповідальність, встановлену законом. У цьому випадку настає кримінальна відповідальність за ст. 385 КК України.

Порядок одержання доказів у кримінальному провадженні також порушується і тими особами, які перешкоджають з'явленню свідка, потерпілого, експерта до суду, органів досудового розслідування, примушують їх до відмови від давання показань чи висновку, а також до давання завідомо неправдивих показань чи висновку шляхом погрози вбивством, насильством, знищенням майна цих осіб чи їх близьких родичів або розголошення відомостей, що їх ганьблять, або вдаються до підкупу свідка, потерпілого чи експерта з тією самою метою, а також погрожують вчинити зазначені дії з помсти за раніше дані показання чи висновок. За такі діяння передбачається відповідальність у ст. 386 КК України.

Безпосереднім об'єктом перерахованих вище злочинів, на нашу думку, потрібно визнати порядок суспільних відносин, що забезпечує одержання доказів у кримінальному провадженні.

Суспільна небезпечність злочинів, що розглядаються, очевидна, оскільки відповідні діяння заподіюють істотну шкоду насамперед державі, яка проявляється у перешкодженні здійсненню правосуддя, а також у спричиненні відповідних наслідків здоров'ю потерпілого, іншим його правам.

Злочини проти порядку одержання доказів у кримінальному провадженні можуть бути вчинені як шляхом дії (примушування, перешкодження, підкуп, завідомо неправдиве показання, завідомо неправдивий висновок, завідомо неправдивий пе-

реклад – статті 373, 384, 386 КК України), так і шляхом бездіяльності (відмова свідка від давання показань, відмова експерта чи перекладача від виконання покладених обов'язків – ст. 385 КК України).

Обов'язковою ознакою будь-якого злочину є винність. «У цій ознаці відображається найважливіший принцип кримінального права – суб'єктивного ставлення, тобто відповідальності тільки за наявності вини, що впливає із ст. 62 Конституції України» [1, 75]. Злочини проти порядку одержання доказів у кримінальному провадженні характеризуються тим, що вчиняються лише з прямим умислом. Такий висновок можна зробити зі специфіки формулювання об'єктивної сторони складів злочинів, сконструйованих законодавцем як формальні (статті 373, 384–386 КК України), або у зв'язку з використанням у диспозиціях статей слова «завідомо» (ст. 384 КК України).

У визначенні поняття «злочини проти порядку одержання доказів у кримінальному провадженні» також доцільно вказати на їх суб'єктів, що вже було здійснено при характеристиці їх протиправності.

Отже, злочини проти порядку одержання доказів у кримінальному провадженні – це передбачені Розділом XVIII Особливої частини КК України умисні суспільно небезпечні діяння, вчинені слідчим, прокурором, працівником підрозділу, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, слідчим суддею, суддею, підозрюваним, обвинуваченим, свідком, потерпілим, експертом, перекладачем, спрямовані на порушення порядку суспільних відносин, що забезпечує одержання доказів у кримінальному провадженні. До них потрібно відносити такі діяння: примушування давати показання (ст. 373 КК України), завідомо неправдиве показання свідка чи потерпілого або завідомо неправдивий висновок експерта, а також неправильний переклад під час провадження досудового розслідування або в суді (ст. 384 КК України), відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків у суді або під час провадження досудового розслідування (ст. 385 КК України) та перешкодження з'явленню свідка, потерпілого, експерта, примушування їх до відмови від давання показань чи висновку (ст. 386 КК України).

Список використаних джерел:

1. Кримінальне право України. Загальна частина: підруч. / [Баулін Ю.В., Борисов В.І., Тютюгін В.І. та ін.]; за ред. проф. В.В. Сташиса, В.Я. Тація. – [4-те вид., перероб. і допов.]. – Х.: Право, 2010. – 455 с.

2. Бажанов М.И. Уголовно-правовая охрана советского правосудия / М.И. Бажанов. – Х.: Харьковский юридический институт, 1986. – 43 с.
3. Дідик С.Є. Правосуддя як об'єкт кримінально-правової охорони / С.Є. Дідик // Правова держава: щорічник наук. праць. – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2008. – Вип. 19. – С. 472–478.
4. Кваша О.О. Поняття злочинів проти правосуддя / О.О. Кваша // Правова держава: щорічник наук. праць. – К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2005. – Вип. 16. – С. 376–382.
5. Мартіросян А.Г. Кримінальна відповідальність за втручання в діяльність осіб, які здійснюють правосуддя: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.08 / А.Г. Мартіросян. – Луцьк, 2011. – 212 с.
6. Черных И.М. Преступления против социалистического правосудия: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. юрид. наук: 12.00.08 «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право» / И.М. Черных. – М., 1962. – 22 с.
7. Емеева Н.Р. Уголовная ответственность за преступления против правосудия, совершаемые судьями и должностными лицами правоохранительных органов: дисс. ... кандидата юрид. наук / Н.Р. Емеева. – Казань, 2005. – 221 с.
8. Мірошніченко С.С. Класифікація злочинів проти правосуддя / С.С. Мірошніченко // Вісник Національної академії правових наук України. – 2012. – №2(69). – С. 237–246.
9. Злочини проти правосуддя: навч. посіб. / за заг. ред. проф. В.І. Борисова, проф. В.І. Тютюгіна. – Х.: Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», 2011. – 160 с.
10. Российское уголовное право: в 2 т. / под ред. проф. А.И. Рапога. – М.: Профобразование, 2001. – Т. 2. Особенная часть. – 872 с.
11. Порубов Н.И. Тактика допроса на предварительном следствии: учеб. пособие. / Н.И. Порубов. – М.: БЕК, 1998. – 208 с.
12. Онлайнова версія академічного тлумачного словника української мови: в 11 т. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua>
13. Данилова Н.А. Процессуальные и тактические особенности использования специальных знаний (производство экспертизы и допрос эксперта) / Н.А. Данилова, С.П. Кушниренко, Т.Г. Николаева // Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России. – 2006. – №2(30). – С. 255–259.

Максим МЕЛЬНИЧЕНКО

ПОНЯТТЯ ТА ВИДИ ЗЛОЧИНІВ ПРОТИ ПОРЯДКУ ОДЕРЖАННЯ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Резюме

Виокремлено ознаки поняття «злочини проти порядку одержання доказів у кримінальному провадженні», запропоновано дефініцію цього поняття. А також визначено злочини проти правосуддя, які посягають на порядок одержання доказів у кримінальному провадженні.

Максим МЕЛЬНИЧЕНКО

ПОНЯТИЕ И ВИДЫ ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПРОТИВ ПОРЯДКА ПОЛУЧЕНИЯ ДОКАЗАТЕЛЬСТВ В УГОЛОВНОМ ПРОИЗВОДСТВЕ

Резюме

Выделены признаки понятия «преступления против порядка получения доказательств в уголовном производстве», предложена дефиниция этого понятия. А также определены преступления против правосудия, посягающие на порядок получения доказательств в уголовном производстве.

Maxim MELNICHENKO

DEFINITION AND TYPES OF CRIMES AGAINST THE ORDER OF OBTAINING EVIDENCE IN CRIMINAL PRODUCTION

Summary

Isolated signs of the concept of «crimes against the order of obtaining evidence in criminal proceedings», proposed definition of the term. And also defined crimes against justice, encroaching on the procedure for obtaining evidence in criminal proceedings.